

УДК 378.016:811.161.2'42

О. М. Кравчук

ДЕФІНІЦІЯ „ТЕКСТ” У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ АПАРАТІ

Однією з особливостей сучасної філологічної освіти є підготовка майбутнього вчителя-словесника, який володіє професійно-комунікативною компетентністю, сформованою на засадах лінгвістики тексту. Орієнтація навчання української мови на розвиток умінь спілкуватися вимагає опори на текст, що стає повноправним об'єктом вивчення як максимально інформативна одиниця мовлення, що інтегрує значення всіх мовних засобів. Це пов'язане з тим, що хоч система мови вже достатньо глибоко вивчена, але багато важливих явищ не можна пояснити на рівні слів і речень.

Незаперечним є те, що текст – ефективний засіб навчання мови, тому розробка шляхів його аналізу актуальна для лінгводидактики. На сучасному етапі посилена увага до тексту пов'язана зі зміною цільових акцентів навчання мови, що відбито в Законі про вищу освіту, Загальноєвропейських рекомендаціях мовної освіти, концепціях, освітніх стандартах, чинних програмах.

На думку О. Селіванової, поштовхом до нового мовознавчого напрямку досліджень – текстового – вважають, по-перше, теорію рівневого лінгвістичного аналізу Е. Бенвеніста, який поставив питання про існування окремого, автономного рівня мови – текстового; по-друге, потребу виходу за межі речення й мовної системи до сфери мовлення, тексту [1, с. 483]. Тому сучасна філологічна наука й лінгводидактика звертається до тексту як до єдиного функціонального цілого.

Мета статті – шляхом аналізу наукової літератури визначити зміст поняття „текст”, обґрунтувати важливість його вивчення як основного об'єкта лінгвістичного аналізу.

Сучасні лінгводидактичні джерела репрезентують текст як основний засіб навчання, оскільки саме він доповнює й збагачує знання студентів про систему української мови на всіх мовних рівнях; є необхідним матеріалом, що сприяє інтенсифікації навчального процесу. Під час роботи з текстом формуються мовна, мовленнєва, соціокультурна, риторична компетенції студентів, розвивається їхній професійний кругозір, відбувається духовне збагачення. А це сприяє глибокому розумінню й відтворенню чужих і створенню власних текстів.

Текст для мовознавця – це одна з найважливіших форм застосування мови. Велике значення в діяльності вчителя-філолога має робота з текстом, він повинен розглядатися як організуючий засіб, як форма інтерактивного навчання. Текст для вчителя середньої школи – це засіб формування ціннісних орієнтацій, комунікативної, лінгвістичної, українознавчої компетенцій учнів, для яких текст – це джерело інформації,

об'єкт розуміння й вивчення. Текст для студента – це феномен існування мови, засіб удосконалення набутих знань, умінь і навичок, що мають безпосередній вихід на мовну й мовленнєву практику, тому викладачі ВНЗ повинні „постійно вдаватися до тексту як засобу вдосконалення пізнавальних і креативних умінь і навичок студентів” [2, с. 174].

Науковий підхід до опису тексту як функціонального цілого, виходячи з якого досліджуються його структурні частини, є зразком застосування „системного аналізу” (за О. Каменською) в лінгвістиці, який розуміємо як методологічну концепцію, науково-дослідницький підхід, спрямований на розробку загальнонаукової стратегії вивчення тексту.

Текст є об'єктом дослідження лінгвістики тексту як „мовна та мовленнєва одиниця особливого рівня” [3, с. 17], оскільки він являє собою семантичну, тематичну, стилістичну єдність, що містить комунікативні, пізнавальні, виховні завдання. Тому й сформувалася нова галузь мовознавства – лінгвістика тексту, що ввібрала в себе всі найкращі досягнення в осмисленні природи тексту, досліджує його багатоаспектну внутрішню організацію й вбачає своє завдання у виявленні механізмів побудови, породження тексту, а також у виявленні тих одиниць, з яких він складається. Погоджуємося з М. Пентилюк, що для майбутнього вчителя-філолога важливо засвоїти лінгвістику тексту як основу власного мовленнєвого розвитку й використання набутих знань у професійній діяльності [2, с. 174].

З лінгвістичного погляду текст цікавий як феномен, що являє собою конкретну мовну реальність, одиницю вживання (а не будови) мови, оскільки в ньому знаходять своє вираження всі мовні одиниці.

Суть текстоцентричного (за словами Л. Мацько, зв'язномовного) підходу до одиниць мови полягає в тому, що для адекватного опису мовних одиниць різних рівнів важливим є тлумачення цих одиниць не самих по собі, а в складі цілого тексту.

Проблема тексту привертала увагу багатьох зарубіжних і вітчизняних учених (Р. Барт, Н. Валгіна, І. Гальперін, К. Гаузенбляз, Б. Головін, В. Дреслер, О. Каменська, О. Кубрякова, Л. Лосева, Ю. Лотман, В. Матезіус, О. Москальська, Л. Новиков, В. Одинцов, М. Рудяков, В. Скалічек, Г. Солганик та ін.).

В українському мовознавстві дослідження тексту знайшло відображення в працях Ф. Бацевича, В. Дроздовського, Т. Єщенко, А. Загнітка, С. Єрмоленко, І. Ковалика, І. Кочан, М. Крупи, Л. Мацько, Т. Радзієвської, М. Плющ та ін..

Сучасні лінгводидакти з'ясовують місце тексту в системі навчання мови в школі й у вищих навчальних закладах, що має теоретичне й практичне обґрунтування (О. Біляєв, М. Вашуленко, Є. Голобородько, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Грипас, Т. Донченко, В. Мельничайко, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін.).

Пересвідчуємося, що дослідники акцентують увагу на вивченні тексту як продукту мовленнєво-мисленнєвої діяльності, провідного засобу навчання, основної форми функціонування мовних одиниць.

Оскільки текст є найвищою мовною одиницею комунікативного рівня, що має стилетвірний характер, то він забезпечує ефективне засвоєння мовних явищ, наочно показуючи їх функціонування. Саме в ньому найповніше розкрито своєрідність граматичної будови мови, семантика слова, його сполучуваність з іншими мовними одиницями, найточніше виявляється різноманітність форм, способів і засобів зв'язку.

Цілком погоджуємося з Л. Мацько, що сучасні лінгводидактичні потреби освітньої системи змушують дослідників та інтерпретаторів тексту дивитися на нього опосередковано – через особистість реципієнта, до сприймання чого він готовий, яких відкриттів, вражень очікує і який вплив на нього може справити текст [4, с. 220].

Учені одноставно визнають існування тексту як своєрідної одиниці мовлення, однак у сучасній лінгвістиці й лінгводидактиці не вироблено однозначного й вичерпного визначення поняття „текст”, яке б мало термінологічний характер. Нам імпонує думка О. Селіванової, що відсутність єдиного тлумачення феномена тексту пояснюється низкою причин: по-перше, абсолютизація структурної організації тексту та граматичних засобів зв'язності; по-друге, формально-структурна, жанрова, стилістична і типологічна різноплановість текстів, своєрідність способів їх репрезентації; по-третє, своєрідність різних підходів до вивчення тексту унеможливує вироблення якогось синтетичного тлумачення; по-четверте, звуження функції тексту до рівня складника комунікативного процесу, посередника, засобу, процесу й мети комунікації; по-п'яте, абсолютизація у складі дефініції певної категорії або кількох категорій тексту [Селіванова Суч. лінгв. – С. 491 – 493].

Зазначимо, що в межах лінгвістики, психолінгвістики, лінгводидактики текст розглядається по-різному: одиниця писемного мовлення (М. Бахтін, І. Гальперін, В. Мельничайко), продукт усного мовлення (О. Біляєв, О. Гойхман, І. Зимня, І. Ковалик, Т. Ладиженська, І. Синиця, Н. Сологуб, М. Стельмахович), відрізок усного чи писемного мовлення (Д. Баранник, Н. Валгіна, С. Єрмоленко, Т. Єщенко, Л. Мацько, М. Пентиліук), будь-яке завершене мовне утворення (І. Кочан), монологічна одиниця (Д. Баранник, С. Єрмоленко, А. Коваль), діалогічна одиниця (Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимня), складний комунікативний механізм, посередник комунікації (О. Селіванова). Отже, багатоаспектність самого феномена тексту диктує й багатоаспектність його характеристики.

Д. Баранник, І. Ковалик та інші тлумачать текст як писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних смисловими й формально-граматичними зв'язками, а також спільною тематичною й сюжетною заданістю [5, с. 628; 6, с. 7]. Такого ж погляду дотримуються й М. Жовтобрюх, Б. Головін,

С. Єрмоленко та інші. Отже, учені наголошують на формі вираження тексту (усна / писемна), зв'язках (сміслові, формально-граматичні) та тематичній єдності.

Л. Бабенко й Ю. Казарін розглядають текст як складний мовний знак, словесно-мовленнєвий витвір, у якому реалізуються всі мовні одиниці (від фонем до речення) [7, с. 12], тобто вказують на функціональне призначення тексту та його інформаційно-комунікативні якості.

Як зазначає Н. Валгіна, текст являє собою об'єднану за смыслом послідовність знакових одиниць, основними ознаками якої є зв'язність і цілісність [8, с. 8]. Авторка акцентує увагу на мовленнєвій організації тексту, його знаковій послідовності та категоріях.

І. Кочан констатує, що текст – це максимальна одиниця мови найвищого рівня мовної системи; продукт мовлення; цілісне і зв'язне повідомлення, складене для передавання та збереження інформації; структурна і смислова єдність [3, с. 31]. Отже, наголошує на меті висловлювання, мірі зверненості до читача, смисловій та структурній організації тексту.

Ф. Бацевич трактує поняття текст у співвідношенні до поняття дискурсу. Текст – це результат спілкування, його структурно-мовна складова й одночасно кінцева реалізація; структура, у якій втілюється „живий” дискурс після свого завершення [9, с. 147]. Автор вказує, що текст – це одиниця лінгвістичного аналізу, а дискурс – комунікативного [9, с. 148].

Визначення тексту І. Гальперіна, яке ще донедавна було загальноприйнятим, на сьогодні не може задовольнити дослідників, оскільки воно є, з одного боку, широким, а з іншого, занадто звуженим, бо викреслює з поняття текст усне мовлення.

У праці Л. Лосєвої, лексикографічних джерелах увага зосереджена тільки на письмовій формі існування тексту [10, с. 4; 11, с. 667], але оскільки мовлення реалізується в процесі мовленнєвої діяльності, насамперед у говорінні, результатом якого є текст, тому схилиємося до думки про усну й писемну форми існування тексту.

Услід за Л. Мацько [4, с. 226] визнаємо в текстотворенні первинність усного тексту як живого породження мовлення, а писемного – як його відображення й фіксацію. Окремої уваги заслуговує аналіз усного тексту, що має свою специфіку. В усному тексті інформація розрахована на слухове сприйняття, тому спостерігається залежність тексту, його мовного оформлення від слухача. Під час усного мовлення використовуються невербальні засоби, що сприяє розумінню тексту. В усному тексті застосовуються своєрідні риторичні прийоми, а також існують певні особливості його структурно-граматичної організації. Визначальну роль тут відіграє інтонація. Отже, основними для усного тексту є категорії змісту та форми. Категорія змісту охоплює тему і зміст тексту....

Категорія форми передбачає композицію та мову, які взаємодіють і співвідносяться між собою” [12, с. 131].

У науці трапляються протилежні думки й щодо виду мовлення. Нам імпонує думка сучасних дослідників (Л. Бабенко, Ф. Бацевич, Т. Єщенко, Ю. Казарін, І. Кочан, М. Крупа, Л. Мацько та ін.) про розмежування монологічних та діалогічних (полілогічних) текстів, в основі якого лежить кількість учасників текстотворення, оскільки ці види мають певну змістову організацію, функціонально спрямовану на розв’язання комунікативного завдання, досягнення поставленої мети.

Під поняття текст підводяться різні структурно-семантичні утворення. У рамках самої лінгвістики тексту цей термін набув двох різних значень: з одного боку, текст – це будь-який вислів, що несе в собі, на думку мовця, закінчений зміст. А з іншого боку, текстом може бути таке мовленнєве утворення, як повість, роман, стаття тощо. Існує думка, що текстом можна вважати й одне речення. На думку В. Халізева, їх варто називати „словесними текстами”. Це прислів’я, коломийки, частівки, крилаті вирази, загадки, ліричні чи сатиричні вірші-мініатюри. Але в навчальній діяльності не варто використовувати „словесні тексти”, хоча вони й визнаються лінгвістикою, оскільки тільки текст, що складається якнайменш з двох речень, може бути матеріалом для спостережень над способами й засобами міжфразного зв’язку.

Як бачимо, тлумачення тексту науковцями має широкий спектр: форма існування (усний чи писемний), структура (складається з одного чи кількох речень), зв’язки (сміслові, формально-граматичні), засоби зв’язку (лексичні, граматичні, стилістичні тощо), мета висловлювання (для вирішення екстралінгвальних завдань), особливості (послідовність одиниць мовлення), вид мовлення (монологічні, діалогічні (полілогічні)), наявність чи відсутність заголовка тощо. Поділяємо тезу Ф. Бацевича, що такі різні підходи до тлумачення тексту зумовлені важливістю цього поняття для людини, його складністю, а також багатовіковою традицією вивчення його в різних сферах знань [Бацевич Основи – С. 146].

Останнім часом усе більш активним елементом текстотворення стає ілюстрація, яка разом з вербальними засобами формує креолізований текст (полікодовий текст, зображально-вербальний комплекс, семіотично ускладнений текст), тобто це ілюстрований текст, у якому вербально виражена інформація сполучається із зображенням.

Таким чином, текст – поняття складне й багатогранне, його вивчення допомагає усвідомити роль, яку він виконує в процесі навчання мови, для забезпечення спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях, а також у процесі його лінгвістичного аналізу. Текст є основою комплексного формування мовнокомунікативної компетенції вчителя-філолога.

Подальшого дослідження потребує методика різноаспектного вивчення поняття „текст”.

Список використаної літератури

1. **Селіванова О. О.** Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підруч. / О. О. Селіванова. – К. : Полтава : Довкілля, 2008. – 712 с.
2. **Пентилюк М. І.** Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. статей / М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.
3. **Кочан І. М.** Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
4. **Мацько Л. І.** Стилїстика української мови : підруч. / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
5. **Українська мова** : Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 824 с.
6. **Ковалик І. І.** Методика лінгвістичного аналізу тексту / І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1984. – 119 с.
7. **Бабенко Л. Г.** Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник; практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – [2-е изд.]. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 496 с.
8. **Валгина Н. С.** Теория текста / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
9. **Бацевич Ф. С.** Основи комунікативної лінгвістики : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ „Академія”, 2004. – 344 с.
10. **Лосева Л. М.** Как строится текст : пособ. для учителей / Л. М. Лосева ; под ред. Г. Я. Солганика. – М. : Просвещение, 1980. – 94 с.
11. **Літературознавчий словник-довідник** / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ „Академія”, 1997. – 752 с.
12. **Єщенко Т. А.** Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Т. А. Єщенко. – К. : ВЦ „Академія”, 2009. – 264 с.

Кравчук О. М. Дефініція „текст” у сучасному науковому апараті

У статті аналізується поняття „текст”, який являє собою семантичну, тематичну, стилістичну єдність, що містить комунікативні, пізнавальні, виховні завдання. Подаються різні тлумачення поняття, наголошується на характерних ознаках кожного визначення.

Ключові слова: текст, професійно-комунікативна компетентність, писемний текст, усний текст.

Кравчук О. Н. Дефиниция „текст” в современном научном аппарате

В статье анализируется понятие „текст”, который являет собой семантическое, тематическое, стилистическое единство. Текст содержит коммуникативные, познавательные, воспитательные задачи. Подаются разные определения понятия, обращается внимание на характерные признаки каждого.

Ключевые слова: текст, профессионально-коммуникативная компетентность, письменный текст, устный текст.

Kravchuk O. M. The Definition „Text” in the Modern Research Apparatus

The definition „text” is being analysed in the article, the text is seen as a semantic, thematic and stylistic unity which contains communicative, cognitive and educational tasks. Different interpretations of the definition are given, characteristics of each interpretations is emphasized.

Key words: text, professional and communicative competence, written text, oral text.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 378.147

О. В. Крупенко

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ
В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВНЗ**

У сучасному світі, коли технічний прогрес є доволі помітним та має великий вплив на будь-яку діяльність, такий момент, як інновація, став звичним, але не помітним у процесі навчання та виховання особистості.

Кожен викладач стикається з тим, що на певному етапі своєї роботи зі студентами він може використати педагогічні інновації, але щоразу виникає питання їх доцільності та вірного сприйняття аудиторією як студентською, так і викладацькою. Тому іноді можливі цікаві педагогічні та психолого-педагогічні інновації перестають існувати ще не пройшовши перевірку.

Взагалі поняттям „інновація” позначають нововведення, новизну, зміну, введення чогось нового. Стосовно педагогічного процесу інновація означає введення нового в цілі, зміст, форми і методи навчання та виховання; в організацію спільної діяльності вчителя і учня, вихованця. Інновації самі по собі не виникають, вони є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих учителів і цілих колективів.

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується відходом від тоталітарної уніфікації і стандартизації педагогічного процесу, інтенсивним переосмисленням цінностей, пошуками нового в теорії та практиці навчання і виховання. Цей процес не може бути стихійним. Він потребує управління.

Основу інноваційних процесів в освіті складають дві важливі проблеми педагогіки – проблема вивчення, узагальнення і поширення передового педагогічного досвіду та проблема впровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику. Результатом інноваційних